

วัสดุและประสบการณ์เชิงพื้นที่ในสถาปัตยกรรม เรือนพื้นถิ่นญี่ปุ่นยุคเอโดะ Materials and Spatial Experience in Vernacular Japanese Architecture of the Edo Period

Article Type: Research Article

สหรฐ ประเสริฐสุข

นักศึกษาระดับปริญญาโท

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพฯ 10200

Saharat Prasertsuk

Master's Degree Student

Faculty of Architecture, Silpakorn University, Bangkok, 10200

*Email: praseadsook_m@su.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาบทบาทและสุนทรียภาพของวัสดุในสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นญี่ปุ่นยุคเอโดะ (ค.ศ. 1603–1868) ผ่านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ พื้นที่ และวัสดุ ภายใต้บริบทสังคมที่มีการแบ่งชนชั้นอย่างชัดเจน โดยใช้แนวคิดปรากฏการณ์วิทยาเป็นกรอบในการอธิบายการรับรู้และประสบการณ์เชิงพื้นที่ที่เกิดจากคุณสมบัติของวัสดุและบรรยากาศทางสถาปัตยกรรม การวิจัยเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยคัดเลือกกรณีศึกษาแบบเจาะจงจำนวน 3 ประเภท ได้แก่ เรือนชาบ้าน เรือนพ่อค้า และเรือนชามูโร ซึ่งเป็นตัวแทนของกลุ่มชนชั้นสำคัญในสังคมยุคเอโดะ ผ่านการวิเคราะห์ลักษณะการใช้วัสดุ การจัดลำดับพื้นที่ และประสบการณ์เชิงพื้นที่ที่เกิดขึ้นภายในเรือน ผลการศึกษาพบว่า วัสดุมีบทบาทในการถ่ายทอดวิถีชีวิต ค่านิยม และสถานะทางสังคมของผู้อยู่อาศัย โดยสามารถจำแนกสุนทรียภาพของวัสดุออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ สุนทรียภาพเชิงปฏิบัติ ซึ่งเน้นความเรียบง่าย ความเหมาะสมต่อการใช้งาน และความคงทนของวัสดุ และสุนทรียภาพเชิงสัญลักษณ์ ซึ่งเกิดจากการใช้วัสดุเพื่อแสดงถึงสถานะและความเป็นทางการ นอกจากนี้ ความแตกต่างทางชนชั้นยังส่งผลต่อรูปแบบการใช้วัสดุ การจัดลำดับพื้นที่ และการสร้างบรรยากาศภายในเรือนอย่างชัดเจน โดยเรือนชาบ้านสะท้อนความเรียบง่ายและการใช้งานเป็นหลัก เรือนพ่อค้าแสดงฐานะทางเศรษฐกิจผ่านความประณีตของวัสดุ ขณะที่เรือนชามูโรใช้วัสดุและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมในการกำหนดระเบียบ ลำดับชั้น และการควบคุมพื้นที่ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า วัสดุในเรือนพื้นถิ่นยุคเอโดะไม่ได้มีบทบาทเพียงด้านการก่อสร้าง แต่ยังมีส่วนสำคัญในการสร้างประสบการณ์เชิงพื้นที่และสะท้อนความหมายทางสังคมของสถาปัตยกรรม

คำสำคัญ: วัสดุ; ประสบการณ์เชิงพื้นที่; เรือนพักอาศัยพื้นถิ่น; สถาปัตยกรรมยุคเอโดะ

Abstract

This study investigates the role and aesthetics of materials in Japanese vernacular dwellings during the Edo period (1603–1868) through the relationship between human beings, space, and materials within a highly stratified social context. A phenomenological perspective is employed

as a framework for explaining spatial perception and experience arising from material qualities and architectural atmosphere. The study adopts a qualitative research approach and purposively selects three types of dwellings as case studies: the farmer's house (minka), the merchant's house (machiya), and the samurai residence, representing major social groups in Edo-period society. The analysis focuses on material use, spatial hierarchy, and spatial experiences within the dwellings. The findings reveal that materials played an important role in conveying the ways of life, values, and social status of their inhabitants. Material aesthetics can be categorized into two types: practical aesthetics, emphasizing simplicity, functional appropriateness, and material durability; and symbolic aesthetics, in which materials were used to express status and formality. In addition, social differences clearly influenced material use, spatial hierarchy, and the formation of architectural atmosphere. The farmer's house reflected simplicity and functional needs, the merchant's house expressed economic status through refinement in material use, while the samurai residence employed materials and architectural elements to establish order, hierarchy, and spatial control. The findings indicate that materials in Edo-period vernacular dwellings served not only constructional purposes but also played an important role in shaping spatial experiences and reflecting the social meanings of architecture.

Keywords: materials; spatial experience; vernacular dwellings; Edo-period architecture

Received: May 31, 2026; **Revised:** August 18, 2026; **Accepted:** August 20, 2026

1. บทนำ

สถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นญี่ปุ่นยุคเอโดะ (ค.ศ. 1603–1868) เป็นผลลัพธ์ของปฏิสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ วิธีการดำรงชีวิต และโครงสร้างทางสังคมที่มีการจัดลำดับชนชั้นอย่างเป็นระบบ รูปแบบของที่อยู่อาศัยในช่วงเวลาดังกล่าวจึงค่อย ๆ พัฒนาให้สอดคล้องกับเงื่อนไขของชีวิตประจำวันและสถานะของผู้อยู่อาศัย ส่งผลให้เกิดความแตกต่างระหว่างเรือนชาวบ้าน เรือนพ่อค้า และเรือนซามูไร ทั้งในมิติของการจัดองค์ประกอบพื้นที่ การเลือกใช้วัสดุ และรูปแบบการแสดงออกทางสถาปัตยกรรม (Mizuta & Kanemoto, 2022) วัสดุจากธรรมชาติถูกนำมาใช้เป็นองค์ประกอบพื้นฐานของสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัย ไม่เพียงเพื่อตอบสนองต่อการใช้งานและสภาพภูมิอากาศเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทในการกำหนดคุณลักษณะของบรรยากาศพื้นที่ การก่อรูปประสบการณ์การรับรู้ และการสะท้อนระบบคุณค่าทางวัฒนธรรมของสังคมญี่ปุ่น (Lee, 2022; Sofian et al., 2020) ด้วยเหตุนี้ วัสดุจึงสามารถทำความเข้าใจได้ในฐานะตัวแปรที่เชื่อมโยงระหว่างมิติทางกายภาพและมิติทางความหมายของสถาปัตยกรรม

ในเชิงวิชาการ การศึกษาสถาปัตยกรรมญี่ปุ่นในอดีตมักมุ่งให้ความสำคัญกับลักษณะทางกายภาพของอาคาร ระบบโครงสร้าง เทคนิคการก่อสร้าง และคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของเรือนพื้นถิ่นเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม งานวิจัยร่วมสมัยในช่วง ค.ศ. 2020–2025 ได้เริ่มขยายกรอบการวิเคราะห์ไปสู่แนวคิดภาวะวัสดุ (Materiality) และประสบการณ์เชิงพื้นที่ (Spatial Experience) มากขึ้น โดยมองว่า วัสดุมีบทบาทเชิงปฏิสัมพันธ์กับร่างกาย การรับรู้ และความทรงจำของผู้ใช้งาน ผ่านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ พื้นที่ และสิ่งแวดล้อม (Lee, 2022; Noel et

al., 2024; Shin, 2024) นอกจากนี้ งานศึกษาด้านเรือนพื้นถิ่นญี่ปุ่นร่วมสมัยยังชี้ให้เห็นว่า เรือนประเภทฟ็อค้า (Machiya) มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นระหว่างระบบพื้นที่ การกำหนดขอบเขต และวิถีชีวิตของผู้อยู่อาศัย ซึ่งสะท้อนบทบาทของวัสดุในฐานะตัวกำหนดโครงสร้างประสบการณ์เชิงพื้นที่ (Mizuta & Kanemoto, 2022; Wongphyat, 2026) ภายใต้บริบทดังกล่าว วัสดุในสถาปัตยกรรมยุคเอโดะจึงมีสถานะเป็นตัวแปรที่ทำให้เกิด “ความว่าง” สามารถถูกรับรู้และตีความผ่านประสาทสัมผัสของมนุษย์ โดยก่อให้เกิดสุนทรียภาพที่เกิดจากความสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างวัสดุ บรรยากาศ และการดำรงอยู่ของมนุษย์ภายใต้ธรรมชาติ

แม้กระนั้น งานวิจัยจำนวนมากยังคงมุ่งอธิบายวัสดุในฐานะองค์ประกอบทางกายภาพหรือสุนทรียภาพเชิงรูปแบบเป็นหลัก ในขณะที่การทำความเข้าใจบทบาทของวัสดุในฐานะตัวแปรของประสบการณ์เชิงพื้นที่ภายใต้กรอบปรากฏการณ์วิทยายังมีอยู่อย่างจำกัด (Poulsen & Malafouris, 2023; Shin, 2024) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกรณีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างเรือนชาวบ้าน เรือนฟ็อค้า และเรือนชามูโร ซึ่งสะท้อนความแตกต่างทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของสังคมยุคเอโดะอย่างเด่นชัด ทั้งนี้ การให้ความสำคัญกับเรือนชามูโรมีความจำเป็น เนื่องจากเป็นกลุ่มสถาปัตยกรรมที่สะท้อนบทบาทของชนชั้นปกครองในการกำหนดระเบียบทางสังคมผ่านการจัดโครงสร้างพื้นที่ การถือกฎเกณฑ์ควบคุมและการใช้วัสดุในฐานะสื่อสารแสดงสถานะและอำนาจ ซึ่งแตกต่างจากเรือนชาวบ้านที่เน้นการดำรงชีพ และเรือนฟ็อค้าที่สะท้อนการแสดงออกทางเศรษฐกิจ ความแตกต่างดังกล่าวนำไปสู่ช่องว่างทางองค์ความรู้ในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้น การเลือกใช้วัสดุ การจัดลำดับพื้นที่ และการสร้างความหมายทางสังคมผ่านสถาปัตยกรรมอย่างเป็นระบบ

ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จึงมุ่งวิเคราะห์บทบาทและสุนทรียภาพของวัสดุในสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นญี่ปุ่นยุคเอโดะ ภายใต้กรอบแนวคิดปรากฏการณ์วิทยา เพื่อทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างวัสดุ พื้นที่ และการรับรู้ของมนุษย์ ตลอดจนตีความบทบาทของวัสดุในฐานะกลไกในการสื่อสารความหมายทางสังคม การสะท้อนสถานะของผู้อยู่อาศัย และการก่อรูปอัตลักษณ์เชิงพื้นที่ที่แตกต่างกันระหว่างเรือนชาวบ้าน เรือนฟ็อค้า และเรือนชามูโรอย่างเป็นระบบ

2. วัตถุประสงค์

การศึกษาศาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นญี่ปุ่นยุคเอโดะครั้งนี้มุ่งศึกษาบทบาทของวัสดุในฐานะองค์ประกอบสำคัญที่ส่งผลต่อการก่อรูปพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม ทั้งในด้านการใช้งาน การรับรู้เชิงพื้นที่ และการแสดงออกทางสุนทรียภาพ โดยพิจารณาว่าวัสดุมีบทบาทในการสร้างบรรยากาศ ความต่อเนื่องของพื้นที่ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมภายในเรือนพักอาศัยของกลุ่มชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมยุคเอโดะ

(1) เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างวัสดุกับการจัดลำดับพื้นที่ใช้งาน พื้นที่เปลี่ยนผ่านและพื้นที่พิธีกรรมในเรือนชาวบ้าน เรือนฟ็อค้า และเรือนชามูโร

(2) เพื่อคุณลักษณะวัสดุในการสร้างสุนทรียภาพเชิงพื้นที่ของเรือนชาวบ้าน เรือนฟ็อค้า และเรือนชามูโรภายในกรอบแนวคิดปรากฏการณ์วิทยา

3. วิธีกรรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาศาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นญี่ปุ่นยุคเอโดะในปัจจุบัน ได้ขยายขอบเขตจากการศึกษารูปแบบทางกายภาพและระบบโครงสร้างของอาคาร ไปสู่การทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างวัสดุ พื้นที่ และประสบการณ์ของมนุษย์มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะแนวคิดภาวะวัสดุ (Materiality) และแนวคิดปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) ที่มองว่าสถาปัตยกรรมมิได้เป็นเพียงวัตถุทางกายภาพ แต่เป็นพื้นที่แห่งการรับรู้และการสร้างความหมายผ่านประสบการณ์ของผู้ใช้งาน ดังนั้น การทบทวนวรรณกรรมในงานวิจัยนี้ จึงแบ่งออกเป็น 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ (1) สถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมการอยู่อาศัยของเรือนพื้นถิ่นญี่ปุ่นยุคเอโดะ (2) แนวคิดภาวะวัสดุและ

สุนทรียภาพของวัสดุในสถาปัตยกรรม และ (3) แนวคิดปรากฏการณ์วิทยาและประสบการณ์เชิงพื้นที่ ซึ่งเป็นกรอบสำคัญในการอธิบายบทบาทของวัสดุในฐานะองค์ประกอบที่เชื่อมโยงระหว่างพื้นที่

3.1 สถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมการอยู่อาศัยของเรือนพื้นถิ่นญี่ปุ่นยุคเอโดะ

เรือนพื้นถิ่นญี่ปุ่นในช่วงยุคเอโดะ (ค.ศ. 1603–1868) พัฒนาขึ้นภายใต้โครงสร้างสังคมแบบศักดินาที่มีการแบ่งชนชั้นอย่างชัดเจน ซึ่งมีผลโดยตรงต่อรูปแบบการอยู่อาศัยและลักษณะทางสถาปัตยกรรมของประชากรแต่ละกลุ่ม ได้แก่ ชาวนา พ่อค้า และชามูไรชั้นผู้น้อย โดยรูปแบบเรือนของแต่ละกลุ่มสะท้อนความแตกต่างด้านฐานะทางเศรษฐกิจ บทบาททางสังคม และวิถีชีวิตอย่างเป็นระบบ สอดคล้องกับการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกที่ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบบ้านกับระบบวัฒนธรรมและชนชั้นทางสังคม (Kim, 2025) ในบริบทของเมืองเอโดะ ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการเมืองในช่วงเวลาดังกล่าว การขยายตัวของประชากรและกิจกรรมทางการค้าได้ส่งผลให้เกิดรูปแบบที่อยู่อาศัยแบบหนาแน่น โดยเฉพาะเรือนพ่อค้า ซึ่งรวมพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่เชิงพาณิชย์ไว้ในโครงสร้างเดียวกัน ขณะที่พื้นที่ชนบท หรือเรือนชาวนา ยังคงสะท้อนความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับระบบเกษตรกรรม โดยมีการจัดพื้นที่ภายในที่ยืดหยุ่นและสอดคล้องกับฤดูกาลและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัยที่ชี้ให้เห็นว่า รูปแบบที่อยู่อาศัยในภูมิภาคเอเชียตะวันออกมักสัมพันธ์กับทั้งโครงสร้างเศรษฐกิจระดับครัวเรือนและเงื่อนไขทางภูมิอากาศในพื้นที่

เรือนพื้นถิ่นญี่ปุ่นยุคเอโดะมีการพัฒนาเพื่อตอบสนองต่อสภาพภูมิอากาศแบบอบอุ่นชื้น รวมถึงความเสี่ยงจากภัยพิบัติ เช่น แผ่นดินไหวและไฟไหม้ในเขตเมือง ส่งผลให้เกิดการเลือกใช้ระบบโครงสร้างที่มีน้ำหนักเบา ยืดหยุ่น และสามารถซ่อมแซมได้ง่าย โครงสร้างไม้แบบเสาและคาน ผนังเลื่อน และฉากกั้นพื้นที่ ซึ่งเอื้อต่อการปรับเปลี่ยนพื้นที่ภายในตามกิจกรรมการใช้งานในชีวิตประจำวัน (Fujita, 2019; Li et al., 2024)

งานศึกษาร่วมสมัยยังระบุว่า แนวคิดการออกแบบที่อยู่อาศัยของญี่ปุ่นมีลักษณะเด่นในการสร้างความต่อเนื่องระหว่างพื้นที่ภายในและภายนอก โดยไม่แยกขาดออกจากธรรมชาติ แต่เปิดรับแสง ลม และการเปลี่ยนแปลงของฤดูกาลเข้าสู่พื้นที่อยู่อาศัย ซึ่งสะท้อนวิถีคิดเชิงวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญกับความไม่ถาวร และความเปลี่ยนแปลงของเวลา (Ek, 2023)

3.2 ภาวะวัสดุ (Materiality) และสุนทรียภาพของวัสดุในสถาปัตยกรรม

แนวคิดภาวะวัสดุ ในสถาปัตยกรรมร่วมสมัยในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ได้พัฒนาไปสู่การทำความเข้าใจวัสดุในฐานะระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ พื้นที่ และสภาพแวดล้อม โดยลดทอนการมองวัสดุเพียงในฐานะองค์ประกอบทางกายภาพของอาคาร และขยายไปสู่บทบาทของวัสดุในการสร้างประสบการณ์เชิงพื้นที่ และการให้ความหมายทางสถาปัตยกรรม (Grigoriadis, 2022; Picon, 2024) วัสดุถูกอธิบายว่า เป็นองค์ประกอบที่มีลักษณะขับเคลื่อนซึ่งเปลี่ยนแปลงคุณสมบัติและพฤติกรรมตามเวลา แสง สภาพแวดล้อม และรูปแบบการใช้งานของมนุษย์ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เช่น การเสื่อมสภาพ การเกิดคราบ หรือการเปลี่ยนสีตามเวลา ส่งผลโดยตรงต่อการรับรู้เชิงพื้นที่และประสบการณ์ของมนุษย์ (Tuitjer, 2023; Yi et al., 2024)

แนวคิด การมีส่วนร่วมระหว่างวัสดุ ยังขยายขอบเขตการทำความเข้าใจวัสดุไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างร่างกายมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ โดยเสนอว่าวัสดุมีบทบาทร่วมในการกำหนดการรับรู้ การกระทำ และการสร้างความหมายของพื้นที่ มากกว่าจะเป็นเพียงวัตถุที่ถูกใช้งาน (Poulsen & Malafouris, 2023) ส่งผลให้วัสดุถูกมองเป็นทั้งตัวกลางทางกายภาพและตัวกลางเชิงประสบการณ์ในเวลาเดียวกัน (Borch, 2014) วัสดุมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างบรรยากาศของพื้นที่

3.3 แนวคิดเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมญี่ปุ่นยุคเอโดะและลำดับพื้นที่

แนวคิดปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) ในสถาปัตยกรรมร่วมสมัยให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจพื้นที่ผ่านประสบการณ์การรับรู้ของมนุษย์ โดยมุ่งเน้นความสัมพันธ์ระหว่างร่างกาย การรับรู้เชิงประสาทสัมผัส และสภาพแวดล้อมทางกายภาพ มากกว่าการอธิบายสถาปัตยกรรมในฐานะรูปทรงหรือระบบโครงสร้าง

เพียงอย่างเดียว แนวคิดดังกล่าวได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในงานสถาปัตยกรรมร่วมสมัย โดยเฉพาะในประเด็น “ประสบการณ์เชิงพื้นที่” และ “บรรยากาศของสถานที่ (Pallasmaa, 2024; Shin, 2024) พื้นที่สถาปัตยกรรมถูกอธิบายว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นผ่านการรับรู้ของร่างกายมนุษย์ในขณะที่เคลื่อนไหวและมีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นการมองเห็น แสงและเงา เสียง อุณหภูมิ หรือคุณสมบัติทางกายภาพของวัสดุ ซึ่งทั้งหมดนี้ร่วมกันสร้างประสบการณ์เชิงอารมณ์ที่มีความหมายเฉพาะต่อมนุษย์ (Noel et al., 2024)

ประสบการณ์เชิงพื้นที่ยังชี้ให้เห็นว่า การรับรู้ของมนุษย์ต่อสถาปัตยกรรมเกิดจากการบูรณาการระหว่างองค์ประกอบหลายมิติ วัสดุ พื้นผิว แสง เงา และการจัดลำดับพื้นที่ ซึ่งส่งผลต่อจังหวะการเคลื่อนที่และการรับรู้เชิงเวลาในเรือน (Lee, 2022) โดยเฉพาะการเปลี่ยนผ่านระหว่างพื้นที่สาธารณะกึ่งสาธารณะ และพื้นที่ส่วนตัว ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสร้างประสบการณ์ที่มีความต่อเนื่องและมีชั้นเชิงทางอารมณ์ ยิ่งพบว่า การรับรู้พื้นที่ที่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับความรู้สึกผูกพันต่อสถานที่ (Sense of Place) โดยเฉพาะพื้นที่ที่มีความต่อเนื่องระหว่างธรรมชาติและสิ่งปลูกสร้าง ซึ่งส่งผลให้เกิดประสบการณ์ที่มีความลึกซึ้งทางอารมณ์และความทรงจำ (Shin, 2024)

ในบริบทของประเทศไทย แนวคิดปรากฏการณ์วิทยาเริ่มถูกนำมาใช้ในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและสถาปัตยกรรมร่วมสมัยมากขึ้น โดยเฉพาะการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างวัสดุ ภูมิอากาศเขตร้อนชื้น และการรับรู้เชิงพื้นที่ของผู้ใช้งาน งานศึกษาทางทฤษฎีสถาปัตยกรรมในประเทศไทย ชี้ให้เห็นว่า การรับรู้เกิดจากประสบการณ์เชิงร่างกาย ความร้อน ความชื้น แสงธรรมชาติ และพื้นผิวของวัสดุ (วนิดา พึ่งสุนทร, 2022)

ดังนั้น แนวคิดปรากฏการณ์วิทยาจึงเป็นกรอบสำคัญในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสถาปัตยกรรม โดยเน้นว่า ความหมายของพื้นที่เกิดขึ้นผ่านประสบการณ์การรับรู้ของมนุษย์ ซึ่งเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงโดยตรงกับวัสดุ แสง เงา และการจัดลำดับพื้นที่ภายในสถาปัตยกรรม

3.4 สรุปและสังเคราะห์วรรณกรรม

ผู้คนมีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบต่าง ๆ ของพื้นที่อย่างต่อเนื่อง โดยสภาพแวดล้อมภายในทำหน้าที่เป็น “โลกแห่งวัตถุ” ซึ่งไม่ได้หมายถึงเพียงวัสดุทางกายภาพ ไม้ อิฐ หรือคอนกรีตเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมองค์ประกอบเชิงคุณลักษณะอื่น ๆ ได้แก่ สัดส่วน รูปทรง พื้นผิว แสง สี อุณหภูมิ กลิ่น และเสียง องค์ประกอบเหล่านี้สามารถเข้าใจได้ว่าเป็น “สิ่งเร้าทางสภาพแวดล้อม” ที่มีผลต่อการรับรู้ของมนุษย์ สิ่งเร้าดังกล่าวสามารถแบ่งออกเป็นสองกลุ่มหลัก ได้แก่ ปัจจัยทางสัณฐานวิทยา (Morphological Factors) ซึ่งเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบเชิงภาพและโครงสร้างของพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม และปัจจัยทางประสาทสัมผัส (Sensory Factors) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการกระตุ้นการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัสของมนุษย์โดยตรง ในการใช้งานพื้นที่ภายใน ผู้คนจึงไม่ได้รับรู้เพียงลักษณะทางสายตาเท่านั้น แต่ยังรับรู้ผ่านการเคลื่อนไหวของร่างกาย การได้กลิ่น การสัมผัสพื้นผิว และการได้ยินเสียงสะท้อนภายในพื้นที่

สิ่งเร้าเหล่านี้สามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มหลัก คือ (1) ปัจจัยทางสัณฐานวิทยา (Morphological Factors) ซึ่งเกี่ยวข้องกับลักษณะทางกายภาพและภาพรวมของพื้นที่ รูปทรง สัดส่วน และโครงสร้าง และ (2) ปัจจัยทางประสาทสัมผัส (Sensory Factors) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัสของร่างกาย เช่น การมองเห็น การได้ยิน การสัมผัส การได้กลิ่น และการรับรู้อุณหภูมิ

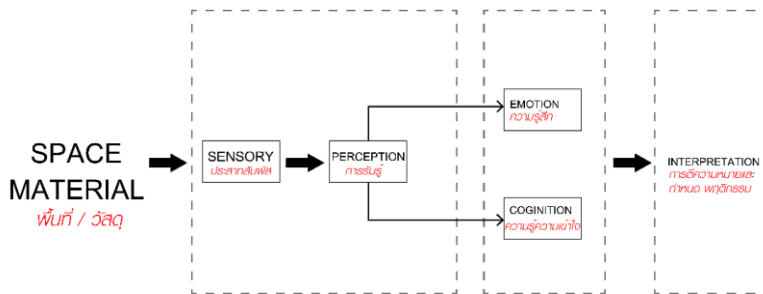
ดังนั้น ผู้คนจึงไม่ได้รับรู้พื้นที่เพียงด้วยสายตาเท่านั้น แต่รับรู้ผ่านร่างกายทั้งหมดที่เข้าไปมีประสบการณ์ในพื้นที่ภายในไม่ได้ถูกกำหนดโดยการใช้งานเพียงอย่างเดียว แต่ถูกกำหนดร่วมกับ “วัสดุและคุณสมบัติของวัสดุ” ซึ่งสามารถเก็บร่องรอยการใช้งานและการมีอยู่ของผู้คนไว้ได้ วัตถุและพื้นที่มักสะท้อนร่องรอยของการกระทำของมนุษย์

แนวคิดของที่มองว่า วัสดุในสถาปัตยกรรมส่งผลโดยตรงต่อประสาทสัมผัสของผู้ใช้งาน ทั้งจากการมองเห็น การสัมผัส และบรรยากาศโดยรวมของพื้นที่ ดังนั้น วัสดุจึงทำหน้าที่เป็นตัวกลางที่เชื่อมโยงระหว่างร่างกายมนุษย์กับพื้นที่ และช่วยสร้างประสบการณ์เชิงพื้นที่ร่วมกัน (Pallasmaa, 2024; Shin, 2024)

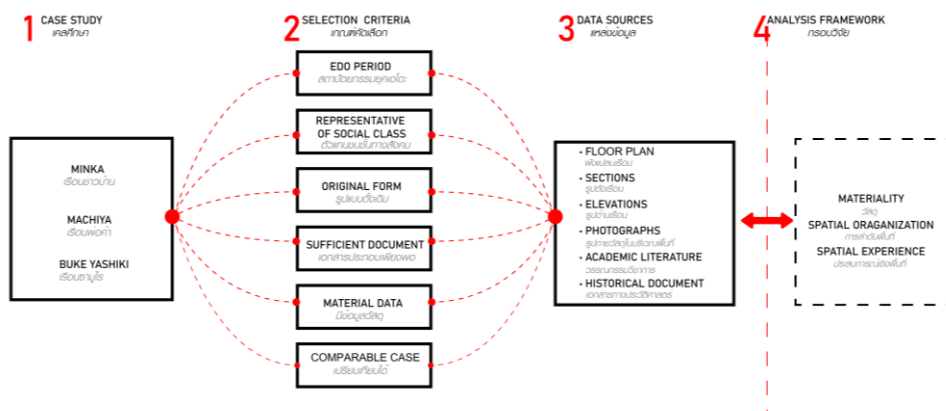
นอกจากนี้ สิ่งเร้าจากสภาพแวดล้อมยังสามารถกระตุ้นความทรงจำและความรู้สึกของผู้คนได้ ทำให้พื้นที่ภายในเป็นพื้นที่ของประสบการณ์ ความหมาย และความทรงจำที่เกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างร่างกาย วัสดุ และสภาพแวดล้อม พื้นที่ภายในจึงไม่สามารถอธิบายได้เพียงผ่านรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเท่านั้น แต่ต้องพิจารณาพร้อมกับความสัมพันธ์ระหว่างร่างกาย สิ่งเร้าจากสภาพแวดล้อม และบริบททางวัฒนธรรม ซึ่งทั้งหมดมีส่วนร่วมในการสร้างความหมายของพื้นที่ผ่านประสบการณ์โดยตรง ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ลักษณะการรับรู้พื้นที่

แนวคิด	รายละเอียด	องค์ประกอบการรับรู้
ปัจจัยทางสัณฐานวิทยา Morphological Factors	องค์ประกอบเชิงโครงสร้างและการรับรู้ทางสายตาของพื้นที่ที่ถูกกำหนดรูปแบบและความเป็นระเบียบของสถาปัตยกรรม	ปริมาณพื้นที่, ขนาด, สัดส่วน, จังหวะ, ลำดับ, ความแตกต่าง
ปัจจัยทางประสาทสัมผัส Sensory Factors	องค์ประกอบที่กระตุ้นการรับรู้ผ่านร่างกายและประสาทสัมผัสโดยตรง ส่งผลต่อประสบการณ์และอารมณ์ของผู้ใช้งาน	พื้นผิว, แสง, เงา, สี, อุณหภูมิ, เสียง, กลิ่น

ภาพที่ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้ทางประสาทสัมผัส อารมณ์ และการสร้างความหมายของพื้นที่และวัสดุในแนวคิดปรากฏการณ์วิทยา

ภาพที่ 2 การเลือกกรณีศึกษาผ่านรวบรวมแหล่งข้อมูล

4. วิธีการศึกษา

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่อาศัยแนวคิดปรากฏการณ์วิทยาทางสถาปัตยกรรม (Architectural Phenomenology) เป็นกรอบในการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างวัสดุ พื้นที่ และประสบการณ์เชิงพื้นที่ อันนำไปสู่การก่อเกิดความหมายทางสถาปัตยกรรม โดยมุ่งศึกษาประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางสถาปัตยกรรม มากกว่าการพิจารณาเฉพาะรูปแบบทางกายภาพของอาคาร การศึกษาเริ่มต้นจากการวิเคราะห์บริบททางสังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมของกรณีศึกษา เพื่อทำความเข้าใจปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการก่อรูปของพื้นที่และการเลือกใช้วัสดุ จากนั้นจึงวิเคราะห์องค์ประกอบหลัก 3 ด้าน ได้แก่ วัสดุ (Materiality) การจัดลำดับและองค์กรพื้นที่ (Spatial Organization) และประสบการณ์เชิงพื้นที่ (Spatial Experience)

การวิเคราะห์ด้านวัสดุมุ่งศึกษาคุณลักษณะทางกายภาพของวัสดุ เช่น ประเภทวัสดุ ระดับการขัดเกลา ลักษณะพื้นผิว สี และการแสดงออกของวัสดุที่ส่งผลต่อการรับรู้ของผู้ใช้งาน ขณะที่การวิเคราะห์ด้านการจัดพื้นที่มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่หลัก พื้นที่เปลี่ยนผ่าน พื้นที่พิธีกรรมหรือพื้นที่รับรู้ ตลอดจนจนระดับความเปิด ปิดของพื้นที่ที่มีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไหวและการรับรู้เชิงพื้นที่ ส่วนการวิเคราะห์ประสบการณ์เชิงพื้นที่มุ่งศึกษาการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัส การเคลื่อนไหวของร่างกาย บรรยากาศ และความรู้สึกที่เกิดขึ้นระหว่างการอยู่ในพื้นที่

4.1 การทบทวนวรรณกรรม

ศึกษาทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นญี่ปุ่นยุคเอโดะ แนวคิดภาวะวัสดุ (Materiality) การจัดลำดับพื้นที่ (Spatial Organization) และประสบการณ์เชิงพื้นที่ (Spatial Experience) รวมถึงเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสภาพสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิต และระบบชนชั้นในสมัยเอโดะ เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์

4.2 การศึกษาบริบทและคัดเลือกกรณีศึกษา

ศึกษาบริบททางสังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมของญี่ปุ่นยุคเอโดะ เพื่อทำความเข้าใจปัจจัยที่ส่งผลต่อรูปแบบการอยู่อาศัยและการก่อรูปสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น

จากนั้นคัดเลือกกรณีศึกษาแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกเรือนที่เป็นตัวแทนของชนชั้นหลักในสังคมเอโดะ ได้แก่

- (1) เรือนชาวบ้าน (Minka)
- (2) เรือนพ่อค้า (Machiya)
- (3) เรือนซามูไร (Samurai Residence)

4.3 การรวบรวมข้อมูลกรณีศึกษา

รวบรวมข้อมูลจากหนังสือ เอกสารวิชาการ งานวิจัย ภาพถ่าย แผนผังสถาปัตยกรรม ภาพตัด และเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับกรณีศึกษาแต่ละประเภท เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ลักษณะทางสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบเชิงพื้นที่

4.4 การวิเคราะห์กรณีศึกษา

วิเคราะห์กรณีศึกษาตามกรอบการวิเคราะห์ที่กำหนด โดยแบ่งออกเป็น 3 ประเด็นหลัก ได้แก่

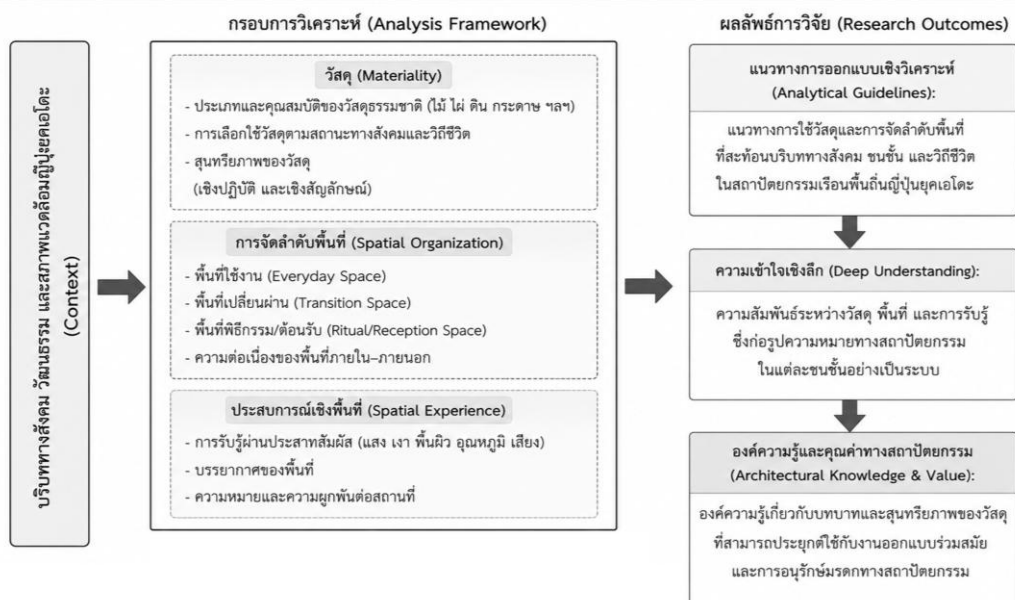
- (1) การจัดลำดับพื้นที่ (Spatial Organization)
 - พื้นที่ใช้งานประจำวัน
 - พื้นที่เปลี่ยนผ่าน
 - พื้นที่ต้อนรับและพื้นที่พิธีกรรม
- (2) ประสบการณ์เชิงพื้นที่ (Spatial Experience)

- การรับรู้ผ่านประสาทสัมผัส
- บรรยากาศของพื้นที่
- ความหมายต่อสถานที่

4.5 การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบและสังเคราะห์ผล

นำผลการวิเคราะห์ของกรณีศึกษาทั้งสามประเภทมาเปรียบเทียบ เพื่อศึกษาความเหมือนและความแตกต่างด้านวัสดุ การจัดลำดับพื้นที่ และประสบการณ์เชิงพื้นที่ รวมทั้งวิเคราะห์อิทธิพลของบริบททางสังคมที่มีต่อการก่อรูปสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นญี่ปุ่นยุคเอโดะ

จากนั้นจึงสังเคราะห์ผลการศึกษาเพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างบริบท วัสดุ พื้นที่ และการรับรู้ อันนำไปสู่การทำความเข้าใจอัตลักษณ์และคุณค่าทางสถาปัตยกรรมของเรือนพื้นถิ่นญี่ปุ่นยุคเอโดะ

ภาพที่ 3 กรอบวิธีดำเนินการวิจัย

5. ผลการศึกษา

5.1 กรณีศึกษา เรือนชาวบ้านไร่ดั้งเดิม Tsunashima Family House

เรือน Tsunashima Family House สามารถอธิบายได้ในฐานะ ระบบพื้นที่ที่ทำงานผ่านการรับรู้มากกว่าการแบ่งพื้นที่ด้วยผังหรือห้องแบบตายตัว ประสบการณ์ของพื้นที่เกิดจากการที่ร่างกายเคลื่อนผ่านและตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง

จุดเริ่มต้นของประสบการณ์อยู่ที่ Doma หรือพื้นที่ดิน ซึ่งร่างกายสัมผัสกับพื้นผิวที่หยาบและไม่เสถียร ความชื้น อุณหภูมิ และแรงต้านของพื้นดินทำให้เกิดความรู้สึกของความเป็นภายนอกที่ยังคงอยู่ภายใน พื้นที่นี้ จึงทำให้ร่างกายอยู่ในภาวะที่ต้องปรับตัวตลอดเวลา การเคลื่อนไหว การหยุด หรือการทำงานในพื้นที่นี้ จึงสัมพันธ์โดยตรงกับแรงและวัสดุของพื้นดินที่เปียกและมีคราบรอยเปื้อน

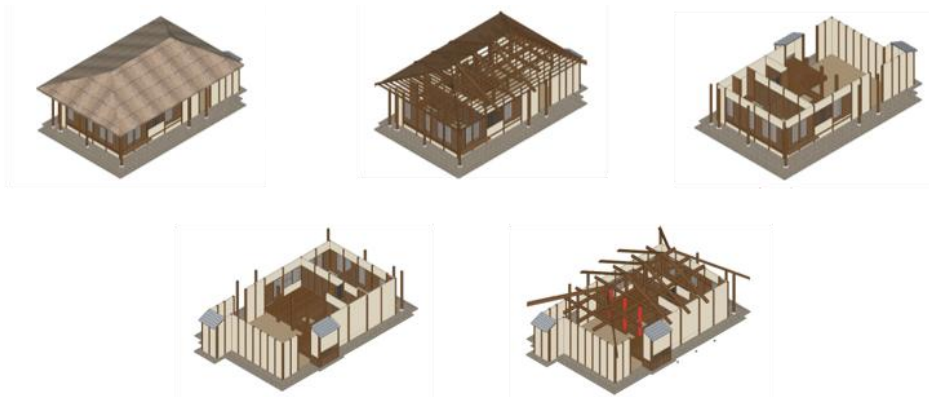
เมื่อร่างกายเคลื่อนขึ้นสู่พื้นที่ยกพื้นบริเวณเตาไฟ ประสบการณ์จะเปลี่ยนจากความหยาบและไม่แน่นอนไปสู่ความนิ่งและมั่นคงมากขึ้นผ่านการเปลี่ยนระดับของพื้น การก้าวขึ้นเป็นการเปลี่ยนสภาวะของร่างกายจากการสัมผัสโดยตรงกับพื้นดิน ไปสู่พื้นที่ที่มีความต่อเนื่องและควบคุมได้มากกว่า พื้นไม้และเสื่อทาทามิ สร้างสัมผัสที่นุ่ม

และสม่ำเสมอ ทำให้จังหวะการเคลื่อนไหวของร่างกายช้าลง และเปิดพื้นที่ให้เกิดการรวมตัว การพักผ่อน การอยู่ร่วมกันอย่างใกล้ชิดบริเวณเตาไฟในระดับเชิงความหมาย Tokonoma ทำหน้าที่เป็นจุดนิ่งของการรับรู้ภายในพื้นที่รับแขก วัตถุที่จัดวางทำหน้าที่กำหนดทิศทางของสายตาและสร้างสมาธิให้กับพื้นที่โดยรอบ ทำให้ประสบการณ์ของพื้นที่ถูกดึงเข้าสู่จุดศูนย์กลางเดียวกัน เกิดความนิ่งทางการรับรู้ที่แตกต่างจากความเคลื่อนไหวของพื้นที่ใช้งานรอบข้าง

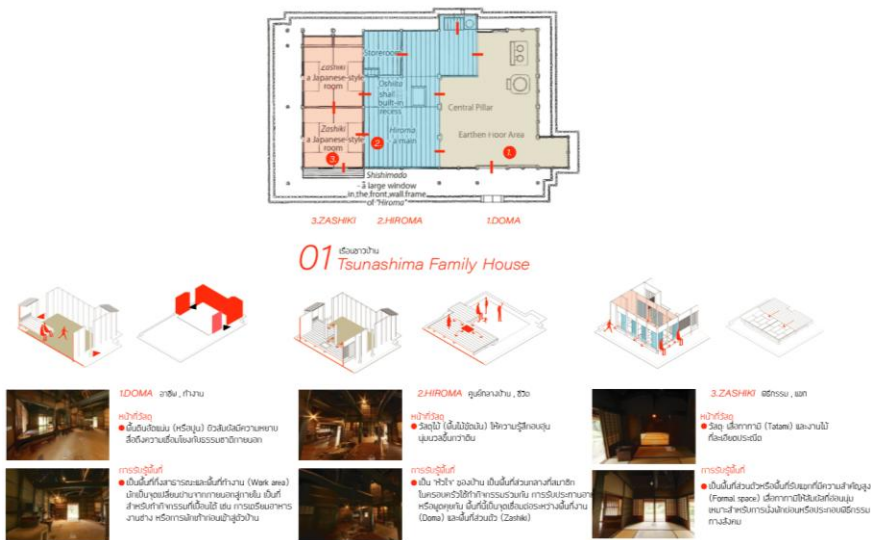
เมื่อมองในภาพรวมเรือน Tsunashima Family House จึงเป็นพื้นที่ที่ถูกสร้างขึ้นผ่านการเปลี่ยนแปลงของประสบการณ์ร่างกายอย่างต่อเนื่อง จากการสัมผัสดินที่มั่นคงไปสู่ความนิ่งของพื้นที่ยกพื้น และไปสู่พื้นที่รวมสายตาภายในพื้นที่รับแขก ทำให้บ้านทั้งหลังกลายเป็นเส้นทางของการรับรู้ ที่ร่างกายเป็นตัวรับในการสร้างความหมายของพื้นที่

ภาพที่ 4 เรือนชาวบ้านไร่ดั้งเดิม คลาสสิกของญี่ปุ่นสมัยเอโดะตอนกลาง
ได้รับอนุรักษ์เพื่อจัดแสดงเป็นนิทรรศการทางประวัติศาสตร์กลาง
ที่มา: Tokyo Museum Collection (n.d.)

ภาพที่ 5 ลักษณะเรือนชาวบ้านไร่ดั้งเดิม วัสดุ หลังคาหญ้าฟาง เสื่อไม้ ผนังดินฉาบ

ภาพที่ 6 การจัดลำดับพื้นที่ภายใน ประกอบด้วยพื้นที่เชิงปฏิบัติ พื้นที่เปลี่ยนผ่าน พื้นที่พิธีกรรม

ภาพที่ 7 พื้นที่ภายใน เน้นการใช้งานเชิงปฏิบัติ วัสดุมีความดิบและเรียบง่าย
ที่มา: Tokyo Museum Collection (n.d.)

ภาพที่ 8 พื้นที่ภายใน เน้นการใช้งานเปลี่ยนผ่าน วัสดุถึงความปราณีตและดิบ
ที่มา: Tokyo Museum Collection (n.d.)

ภาพที่ 9 พื้นที่ภายใน เน้นการใช้งานพิธีกรรม วัสดุมีความปราณีตแสดงตัวตนเจ้าของบ้าน
ที่มา: Tokyo Museum Collection (n.d.)

5.2 กรณีศึกษา เรือนพ่อค้า มาจียะ Kamanza Cho - le

เรือน Kamanza Cho - le สามารถอธิบายได้ในฐานะระบบพื้นที่ที่ถูกสร้างขึ้นจากวลีของการไล่ระดับประสบการณ์ เรือนแบบ Machiya ทำงานเป็นลำดับของพื้นที่ที่ค่อย ๆ เปลี่ยนสถานะจากสาธารณะไปสู่ความเป็นส่วนตัว ผ่านการเคลื่อนที่ของร่างกายตามแนวลิขของแปลงที่ดินที่แคบและยาว ลักษณะทางกายภาพของผังเช่นนี้ทำให้บ้านกลายเป็น เส้นทางของการรับรู้ ที่ร่างกายต้องค่อย ๆ เดินผ่านการเปลี่ยนแปลงของแสง ระยะ และความหนาแน่นของพื้นที่อย่างต่อเนื่อง

จุดเริ่มต้นของประสบการณ์พื้นที่อยู่ที่โชนด้านหน้า Mise หรือพื้นที่ส่วนหน้าของเรือน ซึ่งเปิดสัมผัสโดยตรงกับถนนและชีวิตเมือง พื้นที่นี้ทำหน้าที่ทั้งเป็นหน้าร้านและพื้นที่ติดต่อระหว่างบ้านกับสาธารณะ ร่างกายที่อยู่บริเวณนี้จะรับรู้ถึงความเคลื่อนไหวของเมืองอย่างเข้มข้น ทั้งผู้คนที่ผ่านมา เสียง แสง และจังหวะของกิจกรรมภายนอก พื้นที่จึงมีลักษณะกึ่งเปิดที่ยังไม่แยกขาดจากเมือง แต่เป็นส่วนหนึ่งของมันอย่างต่อเนื่อง ในเชิงประสบการณ์ Mise คือพื้นที่ของการแสดงออก และการถูกมองเห็น ที่ทำให้บ้านยังคงเชื่อมโยงกับการแลกเปลี่ยนทางการค้าสังคมภายนอกอย่างใกล้ชิด

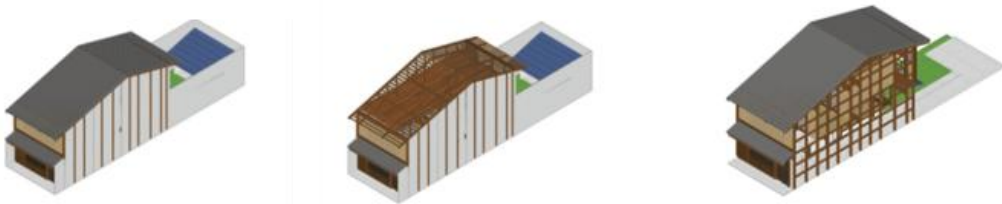
เมื่อเคลื่อนเข้าสู่ส่วนลึกของบ้าน ประสบการณ์จะเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ Toriniwa หรือทางเดินยาวภายในที่พาดลึกเข้าไปตามแนวลึก พื้นที่นี้เป็นแกนกลางของการไหลเวียนที่เชื่อมทุกพื้นที่เข้าด้วยกัน ร่างกายที่เดินผ่านจะค่อย ๆ รับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงของสภาวะอย่างละเอียด ทั้งความแคบของพื้นที่ แสงที่ค่อย ๆ ลดลง และความเงียบที่เพิ่มขึ้นตามระยะทางที่ลึกเข้าไปในบ้าน Toriniwa จึงทำหน้าที่เป็นพื้นที่เปลี่ยนผ่านที่ทำให้ร่างกายค่อย ๆ ถอนตัวออกจากความหนาแน่นของเมืองภายนอก โดยไม่เกิดการตัดขาดอย่างฉับพลันแต่เป็นการเปลี่ยนผ่านอย่างต่อเนื่องและนุ่มนวล

ถัดจากนั้นคือ พื้นที่อยู่อาศัยภายในที่มีความเป็นส่วนตัวมากขึ้น ซึ่งมักจัดวางด้วยเสื่อทาทามิและโครงสร้างไม้ที่ให้ความเป็นระเบียบมากกว่าเดิม พื้นที่ส่วนนี้เป็นพื้นที่ของชีวิตภายในครอบครัว การพักผ่อน และกิจกรรมที่ไม่เปิดสู่สาธารณะ ความรู้สึกของพื้นที่เปลี่ยนจากความเคลื่อนไหวของเมืองไปสู่ความสงบที่ค่อย ๆ ปิดตัวลงจากโลกภายนอก ระยะ ความเงียบ และความต่อเนื่องของวัสดุทำให้ร่างกายรับรู้ถึง “การอยู่ภายใน” อย่างเต็มรูปแบบ ซึ่งแตกต่างจากความเปิดของพื้นที่ด้านหน้าอย่างสิ้นเชิง

เมื่อมองในภาพรวมเรือน Kamanza Cho - le ในฐานะเรือนพ่อค้าเป็นระบบพื้นที่ที่สร้างประสบการณ์ผ่านการไล่ระดับอย่างลึกซึ้ง จากความเปิดของเมืองสู่ความเงียบของเรือน จากพื้นที่การมองเห็นสู่พื้นที่ของการอยู่อาศัย และจากการเคลื่อนไหวอย่างเข้มข้นสู่ความสงบภายในบ้านจึงกลายเป็นเส้นทางของการรับรู้

ภาพที่ 10 เรือนมาจียะพ้อค้ำ Kamanza Cho-le ได้รับการบูรณะและเป็นมรดกในกรุงเกียวโต
ที่มา: Kyoto Kitsch (2016)

ภาพที่ 11 ลักษณะเรือนมาจียะพ้อค้ำ เรือนจะเป็นลักษณะหน้าแคบและยาว

ภาพที่ 12 ลักษณะเรือนมาจียะพ้อค้ำ เรือนจะเป็นลักษณะหน้าแคบและยาว

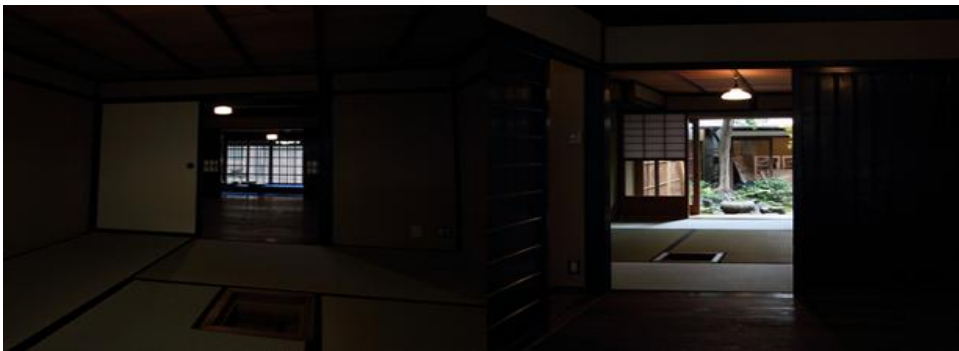
ภาพที่ 13 การจัดลำดับพื้นที่ภายในชั้นที่ 1 พื้นที่เชิงปฏิบัติ พื้นที่เปลี่ยนผ่าน พื้นที่พิธีกรรม

ภาพที่ 14 การจัดลำดับพื้นที่ภายในชั้นที่ 2 พื้นที่พิธีกรรม

ภาพที่ 15 การจัดลำดับพื้นที่ชั้นที่ 1 พื้นที่เชิงปฏิบัติ
ที่มา: kyoto-omoide (2019)

ภาพที่ 16 การจัดลำดับพื้นที่ชั้นที่ 1 พื้นที่เปลี่ยนผ่าน
ที่มา: kyoto-omoide (2019)

ภาพที่ 17 การจัดลำดับพื้นที่ชั้นที่ 1 พื้นที่พิธีกรรมที่เชื่อมกับสวน และส่วนตัวที่สุด
ที่มา: kyoto-omoide (2019)

ภาพที่ 18 การจัดลำดับพื้นที่ชั้นที่ 2 พื้นที่พิธีกรรมที่เชื่อมกับสวน และส่วนตัวที่สุด
ที่มา: kyoto-omoide (2019)

5.3 กรณีศึกษา เรือนขามุไรผู้น้อย Anma-Family Samurai Residence Museum

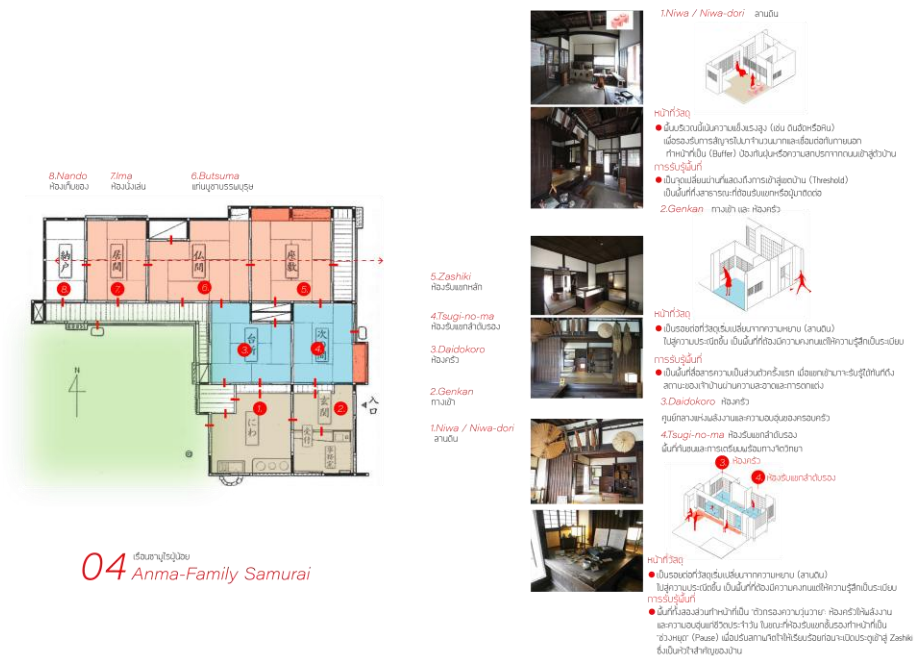
เรือน Anma Family Samurai Residence Museum เป็นตัวอย่างของบ้านพักขามุไรระดับล่างในเมืองปราสาทซายามะ จังหวัดเฮียวโงะ สร้างขึ้นราวปลายสมัยเอโดะประมาณหลังปี ค.ศ. 1830 และปัจจุบันได้รับการอนุรักษ์และเปิดเป็นพิพิธภัณฑ์ เพื่อสะท้อนวิถีชีวิตของครอบครัวขามุไรในบริบทของชีวิตประจำวันมากกว่าภาพแทนของชนชั้นนักรบในเชิงอุดมคติของอำนาจ

ในเชิงพื้นที่ เรือนในฐานะระบบที่จัดระเบียบชีวิตผ่านความเรียบง่ายและความจำเป็น พื้นที่ถูกจัดวางให้สอดคล้องกับโครงสร้างชีวิตของขามุไรระดับล่างที่ทำหน้าที่เป็นข้าราชการท้องถิ่นในเมืองปราสาท ดังนั้น บ้านจึงทำงานเป็นพื้นที่ของการอยู่อาศัยจริง มากกว่าพื้นที่ของการแสดงสถานะ เมื่อเข้าสู่ตัวเรือน ประสบการณ์ของพื้นที่เริ่มต้นจากโซนด้านหน้าซึ่งทำหน้าที่เป็นจุดเปลี่ยนผ่านระหว่างภายนอกและภายใน พื้นที่ทำหน้าที่กำกับการเคลื่อนตัวของร่างกายจากพื้นที่สาธารณะเข้าสู่พื้นที่ส่วนตัวอย่างค่อยเป็นค่อยไป การเปลี่ยนผ่านไม่ได้เกิดจากการตัดขาด แต่เกิดจากการลดระดับของการเปิดเผยต่อสายตาด้านนอกทำให้ร่างกายค่อย ๆ ปรับตัวเข้าสู่สภาวะภายในของบ้านถัดเข้าไปคือ พื้นที่อยู่อาศัยหลักที่ไปด้วยเล่ห์เหลี่ยม ซึ่งเป็นศูนย์กลางของชีวิตครอบครัว พื้นที่นี้รองรับทั้งการพักผ่อน การรับประทานอาหาร และกิจกรรมร่วมกันภายในครัวเรือน ความสำคัญของพื้นที่ไม่ได้อยู่ที่การแบ่งห้องที่ชัดเจน แต่เป็นความต่อเนื่องของพื้นผิวและโครงสร้างไม้ที่ทำให้พื้นที่หลายหน้าที่สามารถซ้อนทับกันได้ในพื้นที่เดียวกัน การรับรู้ของร่างกายจึงเกิดจากระยะ การเปลี่ยนวัสดุ และจังหวะของพื้นที่มากกว่าขอบเขตทางกายภาพที่ตายตัว ในส่วนด้านข้างและด้านหลังของเรือนเป็นพื้นที่สนับสนุน ครัว พื้นที่เตรียมอาหาร และพื้นที่เก็บของ ซึ่งถูกจัดวางอย่างเรียบง่ายและลดความสำคัญเชิงการรับรู้ลง แต่ยังคงเป็นส่วนสำคัญของระบบชีวิตทั้งหมด พื้นที่เหล่านี้สะท้อนการจัดลำดับความสำคัญของชีวิตประจำวันที่เน้นการใช้งานจริง มากกว่าการแยกพื้นที่ตามลำดับเชิงสัญลักษณ์ของอำนาจหรือสถานะ เมื่อมองในมิติของการรับรู้ของร่างกาย เรือน Anma Family Samurai Residence ไม่ได้สร้างประสบการณ์ที่ซับซ้อนหรือเน้นความตื่นตาแต่สร้าง “ความต่อเนื่องของการอยู่อาศัย” ที่ร่างกายสามารถรับรู้ได้อย่างใกล้ชิดและตรงไปตรงมา การเคลื่อนที่ภายในบ้านเป็นไปในระยะสั้น จังหวะการเปลี่ยนพื้นที่ไม่รุนแรง และทุกองค์ประกอบอยู่ในระดับที่เข้าถึงได้โดยตรง ทำให้ประสบการณ์ของบ้านเป็นความสัมพันธ์ระหว่างร่างกายกับพื้นที่ที่ไม่ถูกทำให้ห่างออกจากกัน

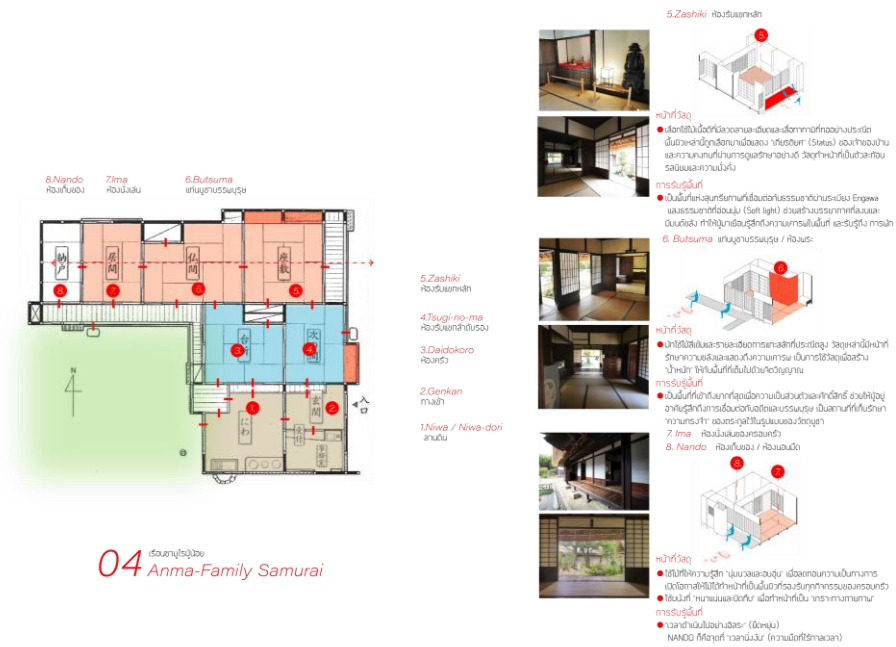
ดังนั้น เรือนหลังนี้จึงสามารถอ่านได้ว่าเป็นระบบพื้นที่ของ “ความธรรมดาที่ถูกจัดระเบียบอย่างละเอียด” ซึ่งสะท้อนวิถีชีวิตของขามุไรระดับล่างในฐานะมนุษย์ในชีวิตประจำวันมากกว่าภาพแทนของนักรบเชิงสัญลักษณ์ พื้นที่ทั้งหมดทำงานผ่านความเรียบง่าย ความต่อเนื่อง และการไล่ระดับที่อ่อนมาก ทำให้บ้านกลายเป็น ประสบการณ์ของความใกล้ชิดระหว่างร่างกายกับชีวิต มากกว่าความห่างของอำนาจหรือพิธีกรรมทางสถาปัตยกรรม

ภาพที่ 19 เรือนซามูไรผู้น้อย รูปแบบดั้งเดิม
 ที่มา: withsasayama (n.d.)

ภาพที่ 21 การจัดลำดับพื้นที่ภายใน พื้นที่เชิงปฏิบัติ พื้นที่เปลี่ยนผ่าน พื้นที่พิธีกรรม

ภาพที่ 22 การจัดลำดับพื้นที่ภายใน พื้นที่เชิงปฏิบัติ พื้นที่เปลี่ยนผ่าน พื้นที่พิธีกรรม

ภาพที่ 23 การจัดลำดับพื้นที่ ภายในพื้นที่เชิงปฏิบัติการแสดงสถานะทางองค์ประกอบ
ที่มา: KawakamiKen (2014)

ภาพที่ 24 การจัดลำดับพื้นที่ ภายในพื้นที่เปลี่ยนผ่านมีการเชื่อมกับสวน
ที่มา: KawakamiKen (2014)

ภาพที่ 25 การจัดลำดับพื้นที่ ภายในพื้นที่พิธีกรรมการแสดงฐานะทางสังคม
ที่มา: KawakamiKen (2014)

6. อภิปรายผล

6.1 วัสดุ ภาษาที่สะท้อนสถานะและวิถีชีวิต

ผลการศึกษา พบว่า วัสดุในเรือนพื้นถิ่นญี่ปุ่นสมัยเอโดะมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงระหว่างร่างกาย พื้นที่และโครงสร้างทางสังคม ผ่านระดับการแปรรูปและคุณสมบัติของวัสดุ ที่แตกต่างกันตามบริบทของแต่ละชนชั้น โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ทำหน้าที่สะท้อนสถานะทางสังคม ซึ่งพบว่า การแสดงออกของวัสดุสามารถจำแนกได้เป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับที่ 1 Natural Material เป็นการใช่วัสดุที่ยังคงคุณลักษณะตามธรรมชาติ มีการแปรรูปน้อย และเน้นประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก ระดับที่ 2 Refined Material เป็นการใช่วัสดุที่ผ่านการแปรรูปและขัดเกลาร่างอย่างประณีต เพื่อเพิ่มคุณภาพการใช้งาน และระดับที่ 3 Symbolic Material เป็นการใช่วัสดุในฐานะเครื่องมือสื่อสารความหมาย สถานะทางสังคม และสร้างบรรยากาศกดดัน ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ระดับการแสดงออกทางวัสดุ

ระดับ	คำอธิบาย
Level 1: Natural Material	วัสดุใกล้เคียงสภาพธรรมชาติ ไม่เน้นการตกแต่งหรือแปรรูป
Level 2: Refined Material	วัสดุผ่านการแปรรูปและขัดเกลาร่างเพื่อเพิ่มคุณภาพการใช้งานและความงาม
Level 3: Symbolic Material	วัสดุถูกใช้เพื่อสื่อสารความหมาย สถานะ

(1) เรือนขานา (Minka)

แสดงลักษณะของวัสดุในระดับ Natural Material ซึ่งเป็นระดับที่วัสดุยังคงคุณสมบัติและสภาวะดั้งเดิมใกล้เคียงธรรมชาติมากที่สุด โดยมีการแปรรูปเพียงเท่าที่จำเป็นต่อการก่อสร้างและการใช้งานวัสดุถูกกำหนดจากความสามารถในการรองรับกิจกรรมที่เกิดขึ้นจริงภายในเรือน ทั้งการทำงาน การพักอาศัย การเก็บรักษาผลผลิต และการปรับตัวต่อสภาพแวดล้อม วัสดุทำหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบการดำรงชีวิต ลักษณะให้ความสำคัญกับ “ประสิทธิภาพของการใช้งาน” มากกว่าความประณีตของรูปแบบ วัสดุถูกใช้งานภายใต้เงื่อนไขของแรงงาน การสึกหรอ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในชีวิตประจำวัน ร่องรอยการใช้งานที่สะสมขึ้นตามกาลเวลา จึงไม่ได้ถูกมองว่าเป็นความเสื่อมสภาพ แต่เป็นส่วนหนึ่งของคุณค่าที่เกิดจากการอยู่อาศัยจริง วัสดุในเรือนขานาจึงมีสถานะเป็น “วัสดุของการใช้งาน” มากกว่าวัสดุของการแสดงออก ในมุมมองนี้ วัสดุในเรือนขานาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตที่หล่อหลอมประสบการณ์การอยู่อาศัย และมีความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างมนุษย์กับการทำงานในชีวิตประจำวัน โดยที่คุณค่าของวัสดุถูกกำหนดจากการใช้งานจริง มากกว่าความหมายเชิงสัญลักษณ์หรือการแสดงสถานะทางสังคม

(2) เรือนฟ็อค้า (Machiya)

แสดงลักษณะของวัสดุในระดับ Refined Material ซึ่งเป็นระดับที่วัสดุได้รับการแปรรูปและขัดเกลาร่างเพิ่มขึ้นจากการใช้งานพื้นฐาน เพื่อยกระดับคุณภาพของพื้นที่ให้มากขึ้น วัสดุถูกกำหนดจากความสามารถในการรองรับ

กิจกรรมที่เกิดขึ้นจริงภายในเรือนเป็นหลัก ขณะเดียวกันยังทำหน้าที่สะท้อนภาพลักษณ์ ความน่าเชื่อถือ และสถานะทางสังคมของเจ้าของเรือนในบริบทสังคมเมือง รวมถึงศักยภาพทางเศรษฐกิจของเจ้าของเรือน และภาพลักษณ์ของเจ้าของเรือนในบริบทสังคมเมือง ในเรือนพ่อค้า วัสดุถูกใช้ในพื้นที่ที่ผสมระหว่างการอยู่อาศัยและการประกอบกิจการ เช่น ร้านค้า ร้านขายยา หรือกิจการขนาดเล็กภายในเรือน พื้นที่ที่มีลักษณะซ้อนทับระหว่างส่วนส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ ส่งผลให้วัสดุต้องรองรับทั้งการใช้งานจริงและการสร้างความเป็นระเบียบที่สื่อสารความน่าเชื่อถือไปยังผู้คนภายนอก ในเชิงความหมาย วัสดุจึงเคลื่อนจาก “วัสดุของการใช้งาน” ไปสู่ “วัสดุที่เริ่มสร้างความหมาย” ผ่านคุณภาพของพื้นที่และการจัดวางองค์ประกอบภายใน สะท้อนการเปลี่ยนจากความจำเป็นเชิงฟังก์ชันไปสู่การสร้างภาพลักษณ์ โดยพื้นที่ทำหน้าที่เชื่อมระหว่างระบบเศรษฐกิจของครอบครัวกับการรับรู้ของสังคมภายนอก ดังนั้น วัสดุในเรือนพ่อค้าจึงอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านจากการรองรับชีวิตประจำวัน ไปสู่การสื่อสารเชิงสังคม

เรือนพ่อค้า (Machiya) แสดงลักษณะของวัสดุในระดับ Refined Material ซึ่งเป็นระดับที่วัสดุได้รับการแปรรูปและขัดเกลาเพิ่มขึ้นจากการใช้งานพื้นฐาน เพื่อยกระดับทั้งคุณภาพการใช้งานและคุณค่าทางสุนทรียภาพ วัสดุไม่ได้ถูกเลือกเพียงเพราะความคงทนหรือความสามารถในการรองรับกิจกรรมภายในเรือนเท่านั้น แต่ยังถูกใช้เพื่อสะท้อนความประณีต ความเป็นระเบียบ และภาพลักษณ์ของเจ้าของเรือนที่มีบทบาทอยู่ในระบบเศรษฐกิจและสังคมเมือง โดยมีการยกระดับวัสดุ ด้วยการขัดผิวไม้และคัดเลือกว่าวัสดุที่มีความประณีตมากขึ้น เพื่อผสมผสานการใช้งานจริงเข้ากับการแสดงออกถึงการค้าและความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจในบริบทของสังคมเมือง ส่งผลให้วัสดุในเรือนประเภทนี้เป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างความคุ้มค่าในการใช้งานประจำวันและการสร้างภาพลักษณ์ที่สะท้อนสถานะของผู้เป็นเจ้าของ

(3) เรือนชามูไรผู้น้อย (Samurai Residence)

แสดงลักษณะของวัสดุในระดับ Symbolic Material ซึ่งเป็นระดับที่วัสดุถูกคัดเลือก แปรรูป และจัดวางอย่างมีแบบแผน เพื่อทำหน้าที่สื่อความหมายเชิงอำนาจ สถานะ และลำดับชั้นทางสังคมของผู้ครอบครองในบริบทของสังคมศักดินาในเรือนชามูไร วัสดุและองค์ประกอบภายในถูกจัดวางเพื่อกำหนดลำดับความสำคัญของพื้นที่อย่างชัดเจน ทั้งพื้นที่รับรองแขก พื้นที่พิธีการ และพื้นที่ส่วนตัว การเลือกใช้วัสดุสัมพันธ์โดยตรงกับสถานะของผู้ใช้งานและความหมายของพื้นที่ มากกว่าคุณสมบัติทางกายภาพเพียงอย่างเดียว พื้นที่บางส่วนถูกยกระดับผ่านรายละเอียดของวัสดุและงานช่าง เพื่อแสดงถึงความมีระเบียบ วินัย และความสง่างาม ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของชนชั้นนักรบ นอกจากวัสดุของเรือนแล้ว ยังปรากฏ “วัตถุเชิงสัญลักษณ์” เช่น ดาบชามูไร (Katana) และชั้นวางดาบ ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวแทนของเกียรติยศและสถานะของผู้ครอบครอง รวมถึงพื้นที่อย่างโทโคนอมะ (Tokonoma) ที่ใช้จัดแสดงม้วนภาพหรือวัตถุสำคัญ ซึ่งสะท้อนรสนิยม การศึกษา และลำดับคุณค่าทางวัฒนธรรมภายในเรือนในเชิงความหมาย วัสดุในเรือนชามูไรทำงานร่วมกับวัตถุและพื้นที่ในลักษณะของ “ระบบสัญลักษณ์” ที่ควบคุมการรับรู้ของผู้พบเห็นอย่างเป็นแบบแผน โดยคุณค่าของวัสดุอยู่ที่ความสามารถในการสื่อสารอำนาจ ความชอบธรรม และโครงสร้างลำดับชั้นทางสังคม ผ่านการจัดวางพื้นที่และองค์ประกอบอย่างมีระเบียบ ดังนั้น วัสดุในเรือนชามูไรจึงอยู่ในระดับที่ก้าวข้ามทั้ง “การใช้งาน” และ “การสร้างภาพลักษณ์” ไปสู่การเป็น “สื่อแทนเชิงสัญลักษณ์” ที่หลอมรวมสถาปัตยกรรม วัตถุ และระเบียบทางสังคมเข้าไว้เป็นระบบเดียวกันอย่างชัดเจน

ตารางที่ 3 การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างร่างกาย วัสดุ อารมณ์ และประสบการณ์เชิงพื้นที่

ประเด็นเชิงลึก	Tsunashima Family House (เรือนชาวบ้าน)	Kamanza Cho-le (เรือนพ่อค้า)	Anma Family Samurai (เรือนซามูไร)
ระดับการขัดเกลาของวัสดุ (Material Refinement)	ต่ำ ปานกลาง วัสดุธรรมชาติ ถูกใช้ใกล้เคียงสภาพเดิม เน้นประโยชน์ใช้สอยและความคงทนมากกว่าความประณีต	ปานกลาง สูง วัสดุผ่านการแปรรูปและขัดเกลาเพื่อสะท้อนฝีมือช่าง รสนิยม และฐานะทางเศรษฐกิจ	สูงสุด วัสดุถูกคัดเลือก ควบคุม และจัดวางอย่างเป็นระบบ เพื่อสะท้อนสถานะความเหมาะสม และระเบียบทางสังคม
ลักษณะการแสดงออกของวัสดุ	แสดงความจริงแท้ของวัสดุ	แสดงความประณีตและความละเอียดของงานช่าง	แสดงความเรียบร้อย ความสงบ และการควบคุม
ความหมายที่เกิดจากการขัดเกลา	สื่อถึงความสัมพันธ์กับธรรมชาติและการดำรงชีวิต	สื่อถึงภาพลักษณ์ ความสำเร็จของชนชั้นพ่อค้า	สื่อถึงศักดิ์ศรี ระเบียบ และสถานะทางสังคม

6.2 การจัดลำดับพื้นที่ และ ประสบการณ์เชิงพื้นที่

การจัดลำดับพื้นที่เป็นกรอบแนวคิดสำคัญในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างทางกายภาพ ของสถาปัตยกรรมกับการรับรู้โดยอาศัยการพิจารณาร่วมกันของปัจจัยทางสัณฐานวิทยาและปัจจัย ทางการรับรู้ ปัจจัยทางสัณฐานวิทยาเกี่ยวข้องกับการจัดวาง รูปแบบ และลำดับของพื้นที่ ซึ่งกำหนด ลักษณะของการเปลี่ยนผ่านจากพื้นที่สาธารณะไปสู่พื้นที่ส่วนตัว ขณะที่ปัจจัยทางการรับรู้ทำหน้าที่ ถ่ายทอดโครงสร้างดังกล่าวไปสู่ความรู้สึกและการตีความของบุคคล หรือส่วนรวม เช่น ความต่อเนื่อง ความชัดเจน หรือความซับซ้อนของพื้นที่ในแต่ละลำดับ (Gürdağ, 2026; Wu, 2024)

เมื่อปัจจัยทั้งสองส่วนทำงานร่วมกัน จึงก่อให้เกิดประสบการณ์เชิงพื้นที่ ซึ่งเป็นผลลัพธ์ของการรับรู้ ผ่านร่างกายและประสาทสัมผัสของมนุษย์ แสง เงา วัสดุ อุณหภูมิ และบรรยากาศโดยรวม องค์ประกอบ เหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการสร้างความหมายและอารมณ์ของพื้นที่ ทำให้มนุษย์สามารถรับรู้และตีความ สภาพแวดล้อมได้ในระดับที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น (Shields, 2023)

ดังนั้น การจัดลำดับพื้นที่เป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงโครงสร้างของพื้นที่เข้ากับการรับรู้และ ประสบการณ์ของมนุษย์อย่างเป็นระบบ โดยสัมพันธ์กับบริบททางสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิต อันส่งผล ให้สถาปัตยกรรมทำหน้าที่เป็นทั้งกายภาพและตัวแปรของประสบการณ์ที่มีความหมายในชีวิตประจำวัน

ตารางที่ 4 การจัดลำดับพื้นที่ และ ประสบการณ์เชิงพื้นที่

	ปัจจัยทางสัณฐานวิทยา						ปัจจัยทางความรู้สึก						ปัจจัยที่มีอิทธิพล		ร่างกาย	
	ปริมาณพื้นที่	จังหวะ	ลำดับพื้นที่	สัดส่วน	ตรงข้ามกัน	พื้นผิว	แสง	เงา	สี	อุณหภูมิ	เสียง	กลิ่น	วัฒนธรรม	ท้องถิ่น		ประสาทสัมผัส
1.เรือนชาวบ้าน	○	○	○	○	●	○	●	●	●	○	●	●	●	●	●	○
2.เรือนพ่อค้า	●	●	●	●	○	○	○	●	●	○	●	○	○	○	○	●
3.เรือนซามูไร	●	○	●	●		●	●	●	●	○		●	●	●	●	●

● = มาก / เห็นด้วยมาก ○ = ปานกลาง / เห็นด้วยบางส่วน ○ = น้อย / เห็นด้วยน้อย

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การทำความเข้าใจสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นญี่ปุ่นในยุคเอโดะจำเป็นต้องพิจารณา “วัสดุ” ควบคู่กับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและกระบวนการรับรู้พื้นที่ของมนุษย์ เนื่องจาก วัสดุมีบทบาทสำคัญในการกำหนดองค์ประกอบรวมทั้งหมดและระหว่าง วัสดุ กับ คน พื้นที่ และวัฒนธรรม (Picon, 2024)

เมื่อพิจารณาผลการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ พบว่า ความแตกต่างของเรือนแต่ละประเภทสามารถ อธิบายได้ผ่าน “ตรรกะทางสังคม” ที่แฝงอยู่ในการจัดพื้นที่และการเลือกใช้วัสดุ กล่าวคือ วัสดุทำหน้าที่ กำหนดระดับการเข้าถึงพื้นที่ สร้างระยะห่างระหว่างบุคคล และสื่อสารสถานะทางสังคมของผู้อยู่อาศัยได้อย่างแนบเนียน วัสดุจึงสามารถถูกตีความในฐานะ “ภาษาทางสถาปัตยกรรม” ที่ทำให้ผู้ใช้งานรับรู้ถึง บทบาทของพื้นที่ได้โดยไม่ต้องอาศัยคำอธิบายโดยตรง (Wu, 2024) ในมิติของประสบการณ์เชิงพื้นที่ เมื่อเปรียบเทียบเรือนทั้งสามประเภท พบว่า วัสดุทำหน้าที่กำหนดทั้ง “หน้าที่” และ “ความหมาย” ของพื้นที่ควบคู่กัน แต่แตกต่างกันไปตามบริบททางสังคม ในเรือนชาวบ้าน วัสดุสะท้อนความสัมพันธ์กับการดำรงชีวิตและสภาพแวดล้อม ในเรือนพ่อค้า วัสดุสัมพันธ์กับสถานะทางภาพลักษณ์การเชื่อเชิญให้ผู้คนเข้ามา ขณะที่ในเรือนชาเมุไร วัสดุเชื่อมโยงกับโครงสร้างทางสังคมอย่างชัดเจน วัสดุในพื้นที่ยังอนุญาตให้ธรรมชาติเข้ามายังอาณาบริเวณและเกิดจากการทำงานร่วมกันของวัสดุ แสง เงา และจังหวะของพื้นที่ ในการกำหนดความรู้สึกของการเข้าถึงและความเป็นส่วนตัว โดยสะท้อนว่า “ขอบเขตของพื้นที่วัสดุที่ยอมให้แสงผ่านช่องหน้าต่างกระดาษโชจิ” (Lee, 2022) ในภาพรวม ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า วัสดุในเรือนพื้นถิ่นญี่ปุ่นยุคเอโดะทำหน้าที่ในหลายระดับพร้อมกัน ทั้งในด้านการใช้สอย ประสบการณ์เชิงพื้นที่และการสื่อสารความหมายทางสังคม ข้อค้นพบนี้ มีนัยสำคัญต่อการศึกษาสถาปัตยกรรมร่วมสมัย โดยเสนอว่าการเลือกใช้วัสดุควรคำนึงถึงศักยภาพในการ สร้างประสบการณ์และความหมายของพื้นที่ควบคู่ไปกับคุณสมบัติทางเทคนิค ซึ่งเป็นบทเรียนสำคัญจาก สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ยังคงมีคุณค่าในบริบทปัจจุบัน (Gürdağ, 2026)

7. สรุป

การศึกษายาทบาทและสุนทรียภาพของวัสดุในสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นญี่ปุ่นยุคเอโดะ ได้เปิดเผยความสัมพันธ์ระดับลึกระหว่างวัสดุ พื้นที่ และการรับรู้ของมนุษย์ ภายใต้กรอบทางวัฒนธรรมและสังคมที่มีการแบ่งชนชั้นอย่างชัดเจน ผ่านการวิเคราะห์เปรียบเทียบเรือนชาวบ้าน เรือนพ่อค้า และเรือนชาเมุไร การศึกษานี้ได้สามารถหาข้อค้นพบที่สำคัญดังต่อไปนี้

(1) วัสดุเป็นเครื่องมือสื่อสารเชิงสังคมและวัฒนธรรม วัสดุเป็นระบบสัญลักษณ์ที่สะท้อนวิถีชีวิต ค่านิยม สถานภาพทางสังคม และบริบททางวัฒนธรรมของผู้อยู่อาศัย การเลือกใช้วัสดุแต่ละประเภท วัสดุไม้ธรรมชาติ ดิน ฉาบ หรือไม้ที่ผ่านการขัดเกลาที่ประณีต เป็นการตัดสินใจที่มีเจตนาสื่อสาร ฐานะ และบทบาทของผู้อยู่อาศัยภายในสังคม วัสดุจึงทำหน้าที่เป็น “ภาษาของสถาปัตยกรรม” ที่ถ่ายทอดภาพลักษณ์ คุณค่า และความหมายทางวัฒนธรรมผ่านพื้นผิว รายละเอียดการก่อสร้าง และระดับของการแปรรูปวัสดุ ทำให้ผู้พบเห็นสามารถรับรู้สถานะและบทบาทของอาคารได้โดยไม่ต้องอาศัยคำอธิบาย

(2) ระดับการแปรรูปของวัสดุสัมพันธ์กับสถานะทางสังคมและการดูแลรักษาการศึกษา พบว่า ระดับการแปรรูปของวัสดุสามารถจำแนกออกเป็นสามระดับ ซึ่งสัมพันธ์กับบทบาททางสังคม ลักษณะการใช้งาน และแนวทางการดูแลรักษาของผู้อยู่อาศัย

- ระดับที่ 1: Natural Material (วัสดุธรรมชาติ) พบในเรือนชาวบ้าน ซึ่งใช้วัสดุใกล้เคียงสภาพธรรมชาติและผ่านการแปรรูปเพียงเล็กน้อย สะท้อนความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างการอยู่อาศัยกับสิ่งแวดล้อม การดูแลรักษาวัสดุเป็นส่วนหนึ่งของกิจวัตรประจำวัน เพื่อยืดอายุการใช้งานและรักษาสภาพของเรือนให้สามารถรองรับการใช้งานได้อย่างต่อเนื่องพื้นที่

- ระดับที่ 2: Refined Material (วัสดุปรมาณู) พบในเรือนพ้อคำ ซึ่งวัสดุได้รับการแปรรูปด้วยเทคนิคและฝีมือช่างที่ละเอียดประณีต แสดงถึงความมั่งคั่ง ฐานะทางเศรษฐกิจ และคุณค่าของงานช่าง การดูแลรักษาจึงมีลักษณะเป็นระบบมากขึ้น เพื่อคงคุณภาพและคุณค่าของวัสดุในระยะยาว

- ระดับที่ 3: Symbolic Material (วัสดุเชิงสัญลักษณ์) พบในเรือนขามูไร ซึ่งวัสดุถูกใช้เพื่อสื่อสารอำนาจ ระเบียบ และสถานภาพทางสังคม ความประณีตในการดูแลรักษาสะท้อนความสำคัญของพื้นที่และภาพลักษณ์ของผู้อยู่อาศัย รวมทั้งแสดงถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ผูกพันกับสถาปัตยกรรม

(3) วัสดุกำหนดประสบการณ์เชิงพื้นที่ผ่านการสร้างขอบเขตของพื้นที่ โดยสร้าง ขอบเขตของพื้นที่ (Spatial Boundary) ผ่านองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ได้แก่ พื้น ผนัง หลังคา และช่องเปิด ซึ่งกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ภายในกับพื้นที่ภายนอก รวมถึงลำดับของการเคลื่อนผ่านจากพื้นที่หนึ่งไปสู่อีกพื้นที่หนึ่ง ขอบเขตเหล่านี้เป็นตัวกลางที่หล่อหลอมการรับรู้และประสบการณ์ของมนุษย์ภายในสถาปัตยกรรม

ในเรือนพื้นถิ่นญี่ปุ่นยุคเอโดะ ขอบเขตของพื้นที่เกิดจากการจัดวางวัสดุและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่เชื่อมโยงมนุษย์กับธรรมชาติ เช่น ผนังโชจิ (Shoji) ที่กรองแสงธรรมชาติและสร้างขอบเขตที่ยืดหยุ่น พื้นไม้ที่ถ่ายทอดสัมผัสผ่านการเดิน ชายคาที่ยื่นยาวซึ่งสร้างพื้นที่กึ่งภายใน กึ่งภายนอก (Intermediate Space) และเสื่อทาทามิที่กำหนดจังหวะของการใช้งานพื้นที่ องค์ประกอบเหล่านี้ทำให้ผู้ใช้อาคารรับรู้พื้นที่ผ่านการเปลี่ยนแปลงของแสง เงา การสัมผัส และการเคลื่อนไหวของร่างกาย

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า วัสดุเป็นกลไกสำคัญในการสร้างขอบเขตของพื้นที่ หล่อหลอมบรรยากาศ และกำหนดประสบการณ์เชิงสถาปัตยกรรมผ่านปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อม ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับแนวคิด (Semper, 1989) Four Elements of Architecture ของ Gottfried Semper ซึ่งอธิบายว่า พื้น (Earthwork) ผนัง (Enclosure) และหลังคา (Roof) เป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่ร่วมกันสร้างพื้นที่ กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และถ่ายทอดความหมายทางวัฒนธรรมผ่านคุณลักษณะของวัสดุ

7.1 ข้อเสนอแนะ

(1) ควรให้ความสำคัญกับการเลือกใช้วัสดุให้สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่และวิถีชีวิต

จากผลการศึกษา ในการออกแบบหรือศึกษาสถาปัตยกรรม ควรพิจารณาการเลือกใช้วัสดุให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ลักษณะการใช้งาน และรูปแบบการดำรงชีวิตของผู้คนในแต่ละบริบท เพื่อให้สถาปัตยกรรมสามารถตอบสนองต่อการใช้งานจริงได้อย่างเหมาะสม และสะท้อนคุณค่าทางวัฒนธรรมของพื้นที่นั้นได้อย่างชัดเจน

(2) ควรประยุกต์แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของวัสดุไปใช้ในการออกแบบสถาปัตยกรรมร่วมสมัย ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า วัสดุสามารถทำหน้าที่ได้มากกว่าการสร้างความมั่นคงทางกายภาพหรือความสวยงามภายนอก แต่ยังมีส่วนในการกำหนดความรู้สึกของความเป็นส่วนตัว ความสงบ หรือความเป็นระเบียบภายในพื้นที่ได้ด้วย ดังนั้น สถาปนิกและนักออกแบบควรนำแนวคิดดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ในการออกแบบสถาปัตยกรรมร่วมสมัย โดยคำนึงถึงคุณสมบัติของวัสดุในมิติที่หลากหลาย ทั้งด้านการใช้งาน ความรู้สึกที่เกิดขึ้นในพื้นที่ และการสื่อความหมาย เพื่อให้งานออกแบบมีความเหมาะสมกับผู้ใช้งานมากขึ้น และสามารถสร้างคุณค่าทางสถาปัตยกรรมได้อย่างลึกซึ้งกว่าการมุ่งเน้นเพียงภาพลักษณ์ภายนอก

8. เอกสารอ้างอิง

วนิดา พิงสุนทร (2022). ภูมิปัญญาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภาคใต้. หน้าจั่ว: ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย, 19(1), 8–57.

Borch, C. (Ed.). (2014). *Architectural atmospheres: On the experience and politics of architecture*. Birkhäuser Verlag. <https://doi.org/10.1515/9783038211785>

- Ek, F. I. (2023). Time in the shell: Temporality as a mode of spatiality in Japanese architecture. *UOU Scientific Journal*, 6, 58–69. <https://doi.org/10.14198/UOU.2023.6.07>
- Fujita, K. (2019). Dynamic performance of bracket complexes used in traditional timber structures in Japan. *Proceedings of the Japan Academy, Series B*, 95(9), 568–580. <https://doi.org/10.2183/pjab.95.038>
- Grigoriadis, K. (2022). Computational and conceptual blends: Material considerations and agency in a multi-material design workflow. *Frontiers of Architectural Research*, 11(4), 618–629. <https://doi.org/10.1016/j.foar.2022.04.005>
- KawakamiKen. (2014, September 5). **武家屋敷安間家史料館** [Anma Family Samurai Residence Historical Museum]. 4travel.jp. <https://4travel.jp/travelogue/11044040>
- Kim, J. (2026). The issue of carrier space and the spatial characteristics of Edo middle-lower samurai residences from a space syntax perspective: Reinterpreting spatial evolution in modern Japanese urban housing. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 25(4), 2724–2745. <https://doi.org/10.1080/13467581.2025.2505792>
- Kyoto Kitsch. (2016, February 4). *Kamanza Cho-ie*. <https://kyotokitsch.wordpress.com/2016/02/04/kamanza-cho-ie/>
- kyoto-omoide. (2019, October 1). **京町家—釜座町町家—** [Kyomachiya—Kamanza-cho Cho-ie]. *MEMORY OF KYOTOLIFE*. <https://kyotomoide.exblog.jp/29670964/>
- Lee, K. (2022). The interior experience of architecture: An emotional connection between space and the body. *Buildings*, 12(3), 326. <https://doi.org/10.3390/buildings12030326>
- Li, Z., Isoda, H., Kitamori, A., Nakagawa, T., & Xue, J. (2024). Experimental clarification of the lateral performance of squat mud infill walls in the timber frames of traditional Japanese residential houses. *Engineering Structures*, 300, 117190. <https://doi.org/10.1016/j.engstruct.2023.117190>
- Mizuta, S., & Kanemoto, Y. (2022). Mise in townhouses in seventeenth-century Japan: Their fittings, measurements and spatial transformation. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 21(3), 677–688. <https://doi.org/10.1080/13467581.2021.1883030>
- Noel, V. A. A., Parikh, S., Wilson, J., & Grunert, S. (2024). A mindful body approach to creating architecture: Movement, models and spatial experiences. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 379(1911), 20230153. <https://doi.org/10.1098/rstb.2023.0153>
- Pallasmaa, J. (2024). *The eyes of the skin: Architecture and the senses* (4th ed.). Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781394200702>
- Picon, A. (2024). The materiality of architecture, between the rise of the Digital Age and the advent of the Anthropocene. *Perspectives in Architecture and Urbanism*, 1(2), 100019. <https://doi.org/10.1016/j.pau.2024.100019>
- Poulsen, K. S., & Malafouris, L. (2023). Understanding the hermeneutics of digital materiality in contemporary architectural modelling: A material engagement perspective. *AI & Society*, 38(6), 2217–2227. <https://doi.org/10.1007/s00146-020-01044-5>

- Semper, G. (1989). *The four elements of architecture and other writings* (H. F. Mallgrave & W. Herrmann, Trans.). Cambridge University Press.
- Shin, Y. (2024). Between objective and subjective architectural experiences: Conceptualizing refractive neuroarchitecture phenomenology. *Enquiry: The ARCC Journal for Architectural Research*, 21(2). <https://doi.org/10.17831/enqarcc.v21i2.1222>
- Sofian, T., Sudradjat, I., & Tedjo, B. (2020). Materiality and sensibility: Phenomenological studies of brick as architectural material. *Nakhara: Journal of Environmental Design and Planning*, 18, 1–10. <https://doi.org/10.54028/NJ202018110>
- Tokyo Museum Collection. (n.d.). *Farmhouse of the Tsunashima Family*. <https://museumcollection.tokyo/en/works/344/>
- Tuitjer, L. (2023). Unruly waters: Exploring the embodied dimension of an urban flood in Bangkok through materiality, affect and emotions. *Geographica Helvetica*, 78(2), 281–290. <https://doi.org/10.5194/gh-78-281-2023>
- withsasayama. (n.d.). *Anma Family Historical Museum [Samurai residence]*. <https://withsasayama.jp/anma-samurai/>
- Wongphyat, W. (2026). From tradition to adaptation: Spatial transformation of Kyoto machiya. *Nakhara: Journal of Environmental Design and Planning*, 25(1), Article 602. <https://doi.org/10.54028/NJ202625602>
- Yi, H. I., Yi, H. W., Kwak, D. K., & Yoon, S. H. (2024). Therm-spatial: Controlling spatial perception with thermal feedback. In U. Eck, M. Sra, J. Stefanucci, M. Sugimoto, M. Tatzgern, & I. Williams (Eds.), *Proceedings of the 2024 IEEE International Symposium on Mixed and Augmented Reality Adjunct (ISMAR-Adjunct 2024)* (pp. 75–78). IEEE. <https://doi.org/10.1109/ISMAR-Adjunct64951.2024.00026>